

Людмила Царьова
(Кіровоград, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ У ПРОЦЕСІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯПОНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлено особливості застосування японських традиційних організаційних форм естетичного виховання підростаючих поколінь, розглядаються різні аспекти використання уроків з предметів естетичного циклу, позакласних та позашкільних форм роботи з метою формування окремих елементів естетичної культури сучасних школярів.

Ключові слова: *естетичне виховання, естетична культура особистості, форми естетичного виховання, урок, позакласні та позашкільні форми роботи.*

The peculiarity of usage of the Japanese traditional organizational forms of aesthetic education of rising generations are reflected in the article, different applications aspects of Arts lessons, extracurricular and out-of-school forms of work with the purpose of formation certain elements of aesthetic culture of modern schoolchildren are examined in the article.

Keywords: *aesthetic education, aesthetic culture of personality, forms of aesthetic education, lessons, extracurricular and out-of-school forms of work .*

Постановка проблеми. Певні зміни, що відбуваються у соціально-економічній, культурній та інших сферах життя України викликали необхідність переосмислити підходи до навчання й виховання молоді. Тому Державною національною програмою «Освіта (Україна ХХІ століття)» визначено гуманізацію системи освіти пріоритетним напрямком розвитку. У реалізації цієї мети значна роль належить естетичному вихованню, спрямованому на формування в особистості естетичної культури, що успішно

реалізується через застосування різних форм роботи. На нашу думку використання традиційних японських форм естетичного виховання збагатить навчально-виховний процес сучасної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Естетичне виховання в Японії здійснюється за допомогою різних організаційних форм протягом усього терміну навчання дитини у школі (молодшій, середній і старшій). Окремі форми естетичного виховання дітей в Японії висвітлені у працях Железняк О. М., Масару Ібука, Михайличенко О. В., Михайлова Ю. Д., Нурутдінової А. Р., Озерської О. Ю., Свердлової Т. Г., Судзукі Сініті, Троєльнікової Л. О., Умебаясі Масакі та інших науковців.

Мета написання статті. Вивчити особливості застосування традиційних організаційних форм у процесі естетичного виховання японських школярів.

Виклад основного матеріалу. Вагомою формою естетичного виховання японські вчителі вважають уроки музики. На уроках музики японські учні не тільки вчать пісні, але й вивчають нотну грамоту, історію музики, вправляються у грі на різноманітних музичних інструментах, вчать записувати музику на нотному стані на слух й відтворювати мелодію за допомогою нот. Всі учні старшої середньої школи на уроках музики обов'язково засвоюють протягом двох років співи по нотах, вивчають сольфеджіо, створюють власні музичні композиції та аранжування, вивчають історію та видатні твори образотворчого мистецтва, виконують творчі завдання. З тим, щоб покращити ефективність такої форми естетичного навчання і виховання як уроки музики, укладені спеціальні підручники для різних класів, які дають учням змогу отримати і реалізувати широкий спектр знань і вмінь, що передбачені програмою з цього навчального предмету.

Найвагомішою формою естетичного виховання японських школярів виявились заняття з навчального курсу «Мистецтво». Ю. В. Боярчук зазначає, що за допомогою творчої діяльності з малювання, творення, дизайну можна досягти «засвоєння естетичного досвіду самовираження і сприйняття, здатності до самовдосконалення; прищепити любов до прекрасного» [1: 101].

Не менш важливими для естетичного розвитку японських школярів виявляються заняття з навчального курсу старшої школи «Каліграфія». На цих заняттях учні вдосконалюють здатність до сприйняття та висловлення думки за допомогою написання ієрогліфів. Цьому навчають, як наголошує Ю. В. Боярчук, через тренування (уміння зберігати в пам'яті написане, сприймати загальну структуру, розуміти її мінливість та єдність; здатність відчувати симетрію і пропорцію знаків, зберігати їх у пам'яті; володіти музичними інструментами) і залучення до творчості (уміння вибрати для написання строфу чи вірш, відповідний почуттю й задуму; досягнення ефекту за допомогою світла й тіні, туші, вологи й теплої води; проникнути у саму сутність; знаходити і виявляти відповідність між якістю ліній та мистецтвом вправлятися з пензликом) [1: 102].

На заняттях гуртків діти дізнаються про філософську сутність ікебани, в якій знайшли образне втілення єдність та боротьба протилежностей, сили інь (темряви) та янь (світла). Діти вивчають образну мову ікебани, за допомогою якої можна спілкуватись з тими, хто оглядає готову композицію. Вони розвивають свої естетичні почуття, отримують естетичне задоволення і радість творчості.

Під час занять з ікебани школярі вивчають символічне значення квітів хризантеми, мечи та яшми (державних символів Японії), які не протистоять а доповнюють один одного. Вони, на думку Н. М. Трубнікової, слугують яскравим прикладом тринітарного мислення японців та уособлюють естетику трьох взаємодоповнюючих складових [3]. Між іншим, японці шанують хризантему тому, що вона символізує життя, імператора (тільки одяг імператора міг бути прикрашений вишитою хризантемою, інших карали смертним вироком). Дослівний переклад слова «хризантема» (кіку) – «сонце, що дає життя всьому на землі». Гармонічне поєднання тендітної квітки, гострої зброї, твердого каменя символізує міцну державу, створює яскравий образ непереможної країни. У світі Японію називають не тільки «країною, де сходить

сонце», а й країною «хризантеми і меча», про що пише у своїй праці Р. Бенедикт.

Зображення ікебани можна знайти на полотнах відомих авторів. І в японській школі квіти є об'єктом зображення на заняттях з образотворчого мистецтва. Педагоги турбуються, щоб дитина вмiла не тільки красиво намалювати, але й розумiла глибинний фiлософський, естетичний змiст намальованого. Ця естетична потреба може задовольнятися у безлічі мистецьких центрів, де кожен маленький японець знайде собі відповідне хобі. Особливо популярним у мистецьких центрах є гуртки з освоєння ікебани. Як зауважують Ікко Тамака, Казько Коіке, сприйняття «квіткового твору», складних асоціацій, пов'язаних з естетизованим переживанням змін пiр року, «багатовимiрність композиції» викликає незабутні естетичні почуття у кожного японця [8: 155]. Мистецтво ікебани прийшло в Японію із сусіднього Китаю разом з буддизмом, тому народна пам'ять мiцно пов'язує цей вид мистецтва саме з буддизмом та китайським ученням.

Чітко прослідковується зв'язок занять з аранжування ікебани з уроками японської калiграфії. Класична будова ікебани нагадує спосiб написання і форму ієрогліфів. Однією з улюблених рослин для створення ікебани і подальшого зображення на картинах є бамбук. Ікебана з квітів бамбуку нагадує японські ієрогліфи. Лінійна виразність рослини, яка стала одним з центральних символів Далекого Сходу, усвідомлена в естетиці Китаю, Кореї та Японії з надзвичайною змістовою наповненістю. Бамбук, як вічнозелена рослина, є символом даоського ідеалу довголіття. Ще бамбук символізує волю та незламність людини, які утверджуються етикою та естетикою дзен-буддизму: він порожній усередині та в цій порожнечі міститься очищене від егоїстичних прагнень серце самурая, бамбук не ламається, він дуже мiцний. У цьому символі, на думку А. Джуніпера, порожнеча виступає як властивість людини, яка усвідомлює дао, і слугує етичним й естетичним ідеалом особистості [9: 116]. Такі естетичні ідеали школярі засвоюють у позакласний час на заняттях гуртка ікебани.

Позакласні та позашкільні заходи з проведення національних свят в японських школах відбуваються згідно народного календаря. Найпопулярнішими святами в Японії вважаються Хіна мацурі, Танго-но секку, Сіті-го-сан, Сецубун, День матері, День батька – Тіті-Хі, День культури, фестивалі Танабата, О-ханамі та інші. В останні роки японське суспільство змінюється особливо динамічно, навіть роль і активність батьків у процесі виховання помітно зростає. Батьки в Японії стали, як зауважує Умебаясі Масакі, більше брати участь у вихованні дітей: у вихідні та святкові дні на дитячих майданчиках, в музеях і зоопарках, в парках відпочинку можна побачити японську сім'ю у повному зборі на чолі з батьком [7: 10].

Підготовка до фестивалю Танабата починається у школі на уроках мови і літератури, де дітей навчають, як правильно і гарно писати побажання, щоб воно здійснилось. На довгих прямокутних смужках різнокольорового паперу, які називаються «танзаку», школярі записують складені побажання, іноді у віршованій формі. Потім своїми творами вони прикрашають гілки бамбука, виготовлені спеціально для цього липневого фестивалю. За традицією, бамбукові гілки з танзаку, як зазначається у японських засобах масової інформації, можна побачити вздовж річок і каналів, біля великих універмагів, супермаркетів, біля шкіл і навіть дитячих садків, що відбивається журналістами у засобах масової інформації [5]. Поряд обов'язково знаходяться підготовлені і розкладені чисті аркуші, які й називаються танзаку. Естетично прикрашені бамбукові гілки, красиво оформлені танзаку, привертають увагу людей різного віку, особливо дітей, викликаючи у них позитивні емоції від споглядання святкового оздоблення і очікування кращих сподівань.

У позашкільний час підлітки, старшокласники серйозно готуються до сьомого липня, коли і відбувається зустріч Веги й Альтаїра, що спричинило, на думку Умебаясі Масакі, свято Танабата. Парки готуються старшокласниками до свята. Деревяні гілки прикрашають танзаку (багато танзаку мають форму сердечок), паперовими ліхтариками, талісманами. Молодь влаштовує самодіяльні концертні майданчики, де можна послухати народну і сучасну музику,

скуштувати страви національної кухні. Ввечері юнаки та дівчата, одягнувши легкі літні кімоно-юката, починають святкування, сподіваючись на здійснення всіх загаданих бажань.

Жінками і дівчатами в національному одязі – кімоно можна помилуватись у День культури (3 листопада). У цей день школярі безкоштовно відвідують музеї, виставкові зали та картинні галереї, творчі колективи шкіл та університетів проводять фестивалі по всій Японії. Через проведення і підготовку цього свята вчителі виховують у дітей повагу до своєї національної культури та культури інших народів, розвивають естетичну культуру молоді.

Народні свята покликані виховувати у дітей естетичні смаки, потяг до естетизації середовища, оскільки у підлітковому віці молодих японців чекають випробування від впливу засобів масової інформації, інформаційних технологій, що спричиняє виникнення різних субкультур молоді. Так, після занять японські школярі змінюють шкільну форму на одяг, що відбиває ідеали краси відповідної субкультури японських підлітків. Більшість японських субкультур молоді з'явилась у знак протесту проти традиційних японських ідеалів краси та соціального устрою. Найпоширенішими субкультурами молоді в Японії є «Лоліта», «Гяру», «Когяру», «Фрутс», «Віжуал кей», «Босодзоку», «Акіхабара-кей» та «аніме-культура». Зазвичай для визначення японських субкультур молоді використовують, термін «японська вулична мода», який характеризує зовнішній вигляд модної японської молоді на вулицях Харадзюку і Себуя [8: 167].

Зазвичай японська молодь наслідує зовнішні прикмети та повністю усвідомлює, що захоплення західними субкультурними напрямками для них тільки гра. Під зовнішніми радикальними атрибутами субкультури молоді спостерігається дотримання національних традицій. Серйозно сприймати принципи та філософію західної субкультури навіть на спадає молодим людям на думку. У цьому полягає принципова різниця між молодіжними субкультурами в Японії та в західних країнах.

Незважаючи на пропагування філософського принципу організації життя «вабі-сабі» (дотримання емоційно стриманих правил поведінки, колективну свідомість, зумовлену традиційним японським етикетом), представники молодіжної субкультури «Гяру» змінили стале уявлення про японських жінок. Виступаючи проти традиційного японського ідеалу лагідної, мовчазної, слухняної японської жінки, гяру одягаються і поводяться зухвало, сексуально, намагаючись встановити власні естетичні ідеали зовнішності та поведінки.

Назва субкультури «Гяру» походить від «girl» (перекл. з англ. мови – дівчина). Японське суспільство засуджує представників цієї субкультури за порушення традиційних для японок табу та захоплення західними цінностями, що виявляється через зухвалу поведінку, прихильність до яскравого модного одягу, власні уявлення про ідеал краси. Засудження напрямку «Гяру» виявилось у тому, що деякі ЗМІ порівнюють їх з гірськими відьмами з народного фольклору. Гяру збираються у групи, проводять зустрічі, обговорюють свої враження від демонстрації ознак своєї субкультури.

У школі діти не мають можливості через одяг продемонструвати належність до своєї субкультури, оскільки зобов'язані носити форму. Проте у позашкільний час підлітки охоче демонструють свої вподобання, бунтують проти шаблонного зовнішнього вигляду, відстоюють ідеї про право кожної людини створювати свій ідеал сучасної краси. Таким чином, для японської молоді є характерним намагання відійти від традиційних стандартів зовнішності та традиційної культури. Але все-таки це більше стосується зовнішніх виявів, ніж зміни національної свідомості.

Подолати негативні наслідки впливу субкультур молоді ефективно допомагає естетичне виховання, оскільки формує естетичні цінності й естетичний смак. Японські педагоги, за твердженням О. О. Казначєєвої, приділяють значну увагу естетичному вихованню та освіті. З початкової школи дітям на уроках з предметів естетичного циклу, на різних позакласних і позашкільних заходах прищеплюють поняття «гармонії», «краси» як основи

естетичної культури людини. Вчителі розкривають естетику природи, письма, міжособистісних стосунків.

Через участь у роботі «різноманітних клубів, об'єднань за місцем проживання, спортивних секцій, а також під час екскурсій, подорожей, підготовки музичних та літературних свят, вистав, вечорів традиційних японських мистецтв» японські вчителі, як стверджує відомий педагог Такахасі Цунео, докладають великих зусиль до розвитку в дітей потреби у «творчій самостійності» [6: 136]. Крім того, японські вчителі вважають заняття за комп'ютером ефективною формою розвитку творчих здібностей молоді. «У старшій середній школі на уроці японської мови, – пише Т. Г.Свердлова, – фахівець з Кьюген (японської традиційної комічної драми) може передавати школярам своє мистецтво» [6: 164]. Керівники студії фарбування тканин, інструктори з народного танцю теж спрямовують свої зусилля на розвиток творчих здібностей учнів.

Свою творчість діти можуть розвивати у різних молодіжних закладах. Молодіжний освітній центр Мінімі-Ямасіро і Молодіжний освітній центр Рурікей префектури Кіото, як зауважує Т. Г.Свердлова, були створені для надання можливостей родині (особливо татусям) проведення часу у спільних з дітьми «видах діяльності, пов'язаних з природою» (спостереження за зірками, фермерство, риболовля) [6: 192].

Вагомою позакласною формою естетичного виховання японськими вчителями вважається проведення церемоній, підготовці до яких приділяється значна увага педагогів в Японії. Так, у квітні вчитель проводить церемонію початку навчального року, у вересні – церемонію початку другого семестру, у грудні – церемонію закінчення семестру, у березні – церемонію закінчення уроків та випуску учнів. Крім того, японські вчителі, як стверджує О. Ю. Озерська, проводять «досить багато спортивних свят та пізнавальних екскурсій і подорожей» [4: 124]. Науковець звертає увагу, що до культурних заходів «часто залучаються покровитель школи, діячі культури і самі учні» [4:

124]. Експерсії, подорожі проводяться не з метою туризму, а з метою набуття учнями особистого життєвого досвіду зі сприйняття національних цінностей.

Заняття з декоративно-прикладного мистецтва розвивають здатність створювати естетичну дійсність своїми руками. У процесі навчання, як зазначає О. М. Железняк, японські діти виконують приблизно тридцять видів художніх робіт, серед яких ікебана, поробки з паперу, іграшки з глини, пластиліну, маски, костюми до дитячих свят [2: 13]. За допомогою такої діяльності виховується специфічне ставлення до матеріалу, вміння підкреслити його природну сутність. Уроки декоративно-прикладного мистецтва розвивають спостережливість, фантазію, сенсорні здібності, формують у людини такі якості характеру: терпіння, старанність, врівноваженість, вишуканість.

В організації занять з дисциплін естетичного циклу японські педагоги віддають перевагу колективним формам навчання, спрямованим на розвиток творчих здібностей. Така тенденція, як зазначає Ю. В. Боярчук, намітилась в організації естетичного виховання на початку ХХІ ст..

Колективні форми виховання, зокрема естетичного, не створюють умов для повноцінного розвитку творчих якостей окремих школярів. Орієнтація на усереднену естетичну свідомість шкільного колективу не сприяє виникненню індивідуальних естетичних емоцій і почуттів, відповідно, колективне естетичне пізнання зумовлює вироблення в учня естетичного відношення до об'єктів естетичної діяльності. Процес творчості суто індивідуальний, залежить від естетичних переживань, естетичних потреб конкретної особи. Японський же учитель не заохочує обдарованих учнів до самостійної творчої діяльності, орієнтуючи учня на середні можливості однолітків. Останнім часом японські педагоги намагаються виправити існуючу ситуацію через реформування системи освіти, зміну пріоритетів у навчанні та вихованні з тим, щоб створити умови для повноцінного, гармонійного розвитку кожної особистості, її творчих здібностей.

Вивчення різних форм естетичного виховання в японській школі свідчить про те, що вони спрямовані переважно на максимальну єдність і тотожність

загальноосвітніх шкіл, класів, учнів. Підґрунтям такої уніфікованості, ідентичності слугує, на думку Ю. В. Боярчук, «традиційна для японського народу потреба в урівноваженості, гармонії людини й оточення, природна взаємодія людини з довкіллям» [1: 45]. Ця тенденція в організації естетичного виховання в сучасній японській школі відповідає філософсько-етичним ученням буддизму і нормам конфуціанства, пов'язана з використанням виховного потенціалу народної педагогіки.

В японській системі освіти з метою організації естетичного виховання особистості застосовуються різні форми позакласної виховної роботи, які зафіксовані у плані виховної роботи, що діє у всіх школах країни одночасно. Цей план виховної роботи включає «свята, походи та екскурсії, різні урочисті позашкільні заходи. Японські педагоги віддають перевагу колективним формам виховання, орієнтованих на розвиток творчих здібностей учнів.

Висновок. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження показав, що в сучасній японській школі активно застосовуються форми навчання і виховання, які співвідносяться з традиційними формами естетичного виховання та їх елементами, усталеними методами впливу на дитину з метою формування у неї естетичної культури. До таких традиційних форм естетичного виховання можна віднести *урок як основну форму роботи у класі* (урок мистецтва, урок каліграфії, урок образотворчого мистецтва; урок музики (вивчення гри на народних музичних інструментах); комбінований урок каліграфії та музики; урок літератури урок рідної мови; урок з театрального мистецтва; урок гігієни; урок дизайну; урок праці (виготовлення народних іграшок, народних масок, темарі, оригамі, аплікацій, музичних перфокарт тощо); лекції з літератури, музики, інших мистецтв, факультативні заняття з традиційного мистецтва); *позакласні форми роботи* (церемонія початку нового року, закінчення року і випуску учнів; живий куточок у класі; тиждень «Спробуй себе», тиждень культури; дитячі фестивалі акторської майстерності, майстер-класи з театрального мистецтва, оригамі; поетичні читання; курси крою та шиття, аранжування; екскурсії до історичних пам'яток, музеїв (музею класичного

японського села під відкритим небом, музею нецке); зустрічі з відомими діячами мистецтва; ранки, вечори, концерти; творчі об'єднання учнів – хорові та хореографічні колективи, оркестри, художні гуртки, студії фарбування тканини, клуби догляду за мандариновим садом тощо; заняття в пілотних школах); *позашкільні форми роботи* (масові милування природою (цукімі, ханамі, спостереження за зірками), школа «Ліс Свободи»; школа виживання; фестивалі культури; центри декоративно-прикладної творчості, вистави театру Но, Кабукі, аматорські вистави; виставки (експозиція творів традиційного каліграфічного мистецтва, міжнародна виставка оригамі), школи ікебани, чайної церемонії; освітній центр молоді «Міні-Ямасіро», «Рурікей» префектури Кіото).

Багатство традиційних японських форм естетичного виховання не може бути охоплено в межах однієї статті. **Перспективами вивчення** проблеми є дослідження особливостей застосування традиційних позашкільних форм роботи в процесі естетичного виховання японських школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярчук Ю. В. Общеобразовательная школа современной Японии / Юлия Владимировна Боярчук. – Пушино: ОНТИ ПНЦ РАН, 1996. – 144 с.
2. Железняк О. Н. Эстетическое воспитание в Японии: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.04 / Железняк Оксана Николаевна; Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1998. – 20 с.
3. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс]: Мысль, 2010. – 2806 с. – Режим доступа до кн.: <http://terme.ru/dictionary>. – Назва з екрану.
4. Озерська О. Ю. Система підготовки вчителя в Японії / Оксана Юрійвна Озерська. – Харків: ППВ Нове слово, 2008. – 219 с.
5. Праздники Японии [Электронный ресурс] / [ред. Т. Прокофьева]. – Издательский дом «Ройбер», 2011. – Режим доступа до матеріалів: <http://www.calend.ru/holidays>. – Назва з екрану.

6. Свердлова Т. Г. Теоретичні засади процесу гуманізації освіти в Японії: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.01 / Свердлова Тетяна Геннадіївна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2004. – 280 с.
7. Умебаясі Масакі. Типологічні паралелі в календарних святах українців та японців: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.05 / Умебаясі Масакі; Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2009. – 20 с.
8. Japanese coloring / ed. by Ikko Tamaka and Kazuko Koike. – Tokio: Minato-ku, 2004. – 182 p.
9. Juniper A. Wabi Sabi: The Japanese Art of Impermanence / Andrew Juniper. – Boston: Tuttle Publishing, 2003. – 165 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Царьова Людмила Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології Кіровоградського ПВНЗ «Соціально-педагогічний інститут Педагогічна академія».